

SPOJENÉ STÁTY AMERICKÉ, TŘÍSTRANNÁ SMLOUVA O KONŽSKÉM URANU A POČÁTKY ZÁPADOEVRÓPSKÉ INTEGRACE

Jakub Handrlica

Úvod¹

„Zlatá léta jaderné fyziky“ meziválečného období, reprezentovaná vědeckými kapacitami, jimiž byli W. Heisenberg, M. Born, P. Jordan, N. Bohr, H. Halban, L. Kowarski a F. Joliot-Curie, byla na evropském kontinentu ukončena nástupem fašismu v Itálii a nacismu v Německu. Nástup nacismu, vlna krutých protižidovských opatření, potírání teoretické fyziky a kvantové mechaniky jako „židovských“ vědních oborů a prosazování nacionalistického hnutí, označovaného jako Deutsche Physik, měly v Německu (a následně v celé Evropě) za následek, že řada významných jaderných vědců (E. Fermi, M. Born, L. Szilard) kontinent opustila a emigrovala do Velké Británie, do Spojených států amerických nebo do neutrálních zemí. Na německé půdě došlo ještě v r. 1938 ke klíčovému objevu jaderného štěpení (O. Hahn, F. Strassmann), jaderný výzkum se však naštěstí nikdy nestal páteří německé vojenské mašinerie. Svoji roli zde sehrála jak averze elity německé jaderné fyziky vůči nacistickému režimu, tak i relativní nedostatek kvalitní uranové rudy na územích ovládaných nacistickým Německem.

Zatímco západní Evropa tedy byla kolébkou jaderné fyziky, ve 40. letech se pionýrem ve výzkumu a vývoji v této oblasti staly Spojené státy americké. Rozvoj dalšího využití jaderné energie ovšem vyžadoval plynulé dodávky kvalitní uranové rudy. Dostupná ložiska uranu se nacházela v sousední Kanadě, produkovala však rudu nevalné kvality. Pozornost Spojených států se proto již během války obrátila na Belgické Kongo. Nejvýnosnější uranové doly světa se v tomto období nacházely v konžské oblasti Shinkolobwe na území Belgického Konga. Důl provozovaný belgickou společností Union Minière du Haut-Katanga produkoval vysoce kvalitní rudu se 60procentním obsahem uranu a společnost samotná disponovala ve dvacátých letech fakticky celosvětovým monopolem na obchod s uranem.² Po okupaci Belgie nacistickým Německem zahájily Spojené státy tajná jednání s belgickou exilovou vládou v Londýně, jejichž výsledkem byl v r. 1944 podpis trilaterální smlouvy mezi Spojenými státy, Velkou Británií a Belgií o dodávkách uranové rudy z Belgického Konga. Platnost smlouvy byla omezena na léta 1944–1960 a zaručovala Spojeným státům a Velké Británii exkluzivitu dodávek veškeré produkce uranu vytěženého z této belgické zámořské državy. Text smlouvy byl přitom po relativně dlouhou dobu předmětem utajení. Celý obsah této smlouvy byl publikován teprve v r. 1991 v díle J. Vanderlindena.³

Tato stať si dává za cíl objasnit, jakým způsobem obsah této trilaterální smlouvy ovlivnil poválečné úsilí západoevropských států o vytvoření nových integračních společenství, tak i jejich další osudy a jednotlivé klíčové instituty primárního práva.

1. Význam jaderné energie pro poválečné integrační procesy v západní Evropě

V průběhu let těsně po skončení druhé světové války byl zájem států západní Evropy o využití jaderné energie za účelem výroby elektrické energie do značné míry utlumen. To mělo několik zejména hospodářských příčin: Mezinárodní úsilí států se soustředilo zejména na obecnou hospodářskou obnovu průmyslu a válkou zničené infrastruktury. Bylo tedy pochopitelné, že se úsilí západoevropských států soustředilo zejména na integraci v oblasti konvenčních zdrojů energie. 90 procent energetických zdrojů v zemích západní Evropy přitom představovalo uhlí. V politických kruzích přitom panovaly nejenom obavy ze zmenšujících se zásob tohoto paliva, ale na straně Francie také obavy, že by v budoucnu mohlo opět dojít k zamezení jeho dovozu z německých území Sárska a Porúří.⁴ Na tyto obavy reagovalo šest západoevropských států (Francie, [Západní] Německo, Itálie, Belgie, Lucembursko a Nizozemsko) vytvořením Evropského společenství uhlí a oceli (Montánní unie) v r. 1951.

Již v první polovině 50. let se ovšem otázka využívání jaderné energie za účelem produkce elektrické energie stala předmětem širších národohospodářských diskusí. V r. 1953 přednesl generální tajemník Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci (OEEC) R. Marjolin jejímu Výkonnému výboru memorandum, ve kterém poukázal na nebezpečí plynoucí z „*růstu cen ropy a možného negativního dopadu tohoto trendu na hospodářský rozvoj členských států*“.⁵ Za významný mezník je považováno teprve uveřejnění tzv. Armandovy zprávy (která nesla oficiální titul „*Quelques Aspects du Problème Européen de l'Énergie*“) v r. 1955, která „*zdůraznila potřebu energetické soběstačnosti západní Evropy. Tato zpráva identifikovala jadernou energii jako optimální zdroj energie, díky kterému by se státy západní Evropy mohly stát v relativně krátkém čase ekonomicky soběstačnými*.“ Zpráva poukázala také na relativně složité překážky vybudování silného sektoru jaderné energetiky v zemích západní Evropy.

Na prvním místě se jednalo o překážky finanční povahy. V dobové literatuře je uváděna kalkulace, kterou v r. 1957 provedl anglický ekonom M. Goldring. Jednalo se o výpočet investičního minima, potřebného k vybudování národního jaderného průmyslu. Tato analýza finančních nákladů na budování britského jaderného průmyslu označila sumu 280 milionů USD jako nutné roční investiční minimum. Podíl národního důchodu, který Spojené státy, Velká Británie a Francie věnovaly v padesátých letech na výstavbu základů jaderného průmyslu, byl zhruba 0,6 procenta. Jednalo se o podíl, který byl nastaven tak, aby nedocházelo ke kritickému krácení výdajů na jiné statky. M. Goldring promítl toto procento do objemu národního důchodu jednotlivých států a srovnal je s částkou 280 milionů USD: Německo by muselo k dosažení stejného efektu investovat 0,9 procenta svého národního důchodu, Itálie 1,0 procenta, Belgie 4,2 procenta a Nizozemsko 5,1 procenta.⁶ Z uvedeného bylo zřejmé, že vybudování jaderného průmyslu bylo zejména v menších státech západní Evropy (Itálie, Belgie, Nizozemsko, Lucembursko) nemyslitelné bez jejich zapojení do většího integračního celku.

Na druhém místě se jednalo o překážky v oblasti lidských zdrojů. Ty byly do značné míry důsledkem potírání jaderné fyziky nacistickým režimem a masovou emigrací vedoucích osobností jaderného výzkumu do Spojených států (E. Fermi, jeden z vedoucích představitelů amerického jaderného výzkumu, emigroval z fašistické Itálie, aby uchránil svoji ženu Luru před rasovou perzekucí). Státy západní Evropy tak ještě v r. 1958 čelily

značnému nárůstu anglosaských států v oblasti rozvoje jaderné energie: Spojené státy v tomto roce disponovaly 80 výzkumnými reaktory, Velká Británie 23, ale Francie jen devíti, Itálie sedmi, Nizozemsko třemi a Belgie dvěma. Jaderných reaktorů, produkujících elektrickou energii nebo plutonium, vlastnila v r. 1958 Francie pět, Belgie jeden, Itálie dva, zatímco Spojené státy a Velká Británie jich vlastnily 20 až 30. Jaderný průmysl zaměstnával ve Spojených státech 10 000 odborníků s vysokoškolským vzděláním v oblasti jaderné fyziky a chemie, ve Velké Británii 2 000, ale v Belgii jen 200 a v Nizozemsku 100. Proto byla mezinárodní vědecká spolupráce a výměna informací považována za klíčové oblasti integračního úsilí.

Skutečností je, že paralelně s integračním úsilím polických kruhů probíhalo i integrační úsilí ve vědeckých kruzích. Na konci roku 1949 vykristalizovala skupina jaderných fyziků z Francie, Belgie, Dánska, Nizozemska, Švýcarska a Švédska, jež se soustředila kolem významné postavy francouzského předválečného jaderného výzkumu L. Kowalského. Diskuse měly za následek, že konference v Lausanne, která se konala v prosinci 1949, publikovala rezoluci, požadující vytvoření společné platformy vědecké spolupráce v oblasti jaderné energetiky v západní Evropě. Ředitel francouzské Komise pro jaderný dozor a R. Dautry, jedna z vedoucích postav západoevropského integračního úsilí v tomto období, se v této souvislosti vyslovil v tom smyslu, že „*to, co jednotlivé evropské státy nejsou na poli jaderného výzkumu schopny dosáhnout samostatně, dosáhnou společným úsilím a dosáhnou to se skvělým výsledkem*“.⁷ Výsledkem těchto procesů bylo podepsání Úmluvy o založení Evropské rady pro jaderný výzkum (Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire – CERN) dne 1. července 1953. Zakládajícími členy byla Belgie, Dánsko, Francie, Itálie, Jugoslávie, (Západní) Německo, Nizozemsko, Norsko, Řecko, Švýcarsko, Švédsko a Velká Británie. Na rozdíl od Evropského společenství pro atomovou energii, které bylo založeno o pět let později, byla Evropská organizace pro jaderný výzkum „minimalistickou verzí“ integračního společenství. Byla omezena na oblast vědecké spolupráce a vytvoření společného laboratorního výzkumného zařízení. Absence podpory ze strany Spojených států, stejně jako tehdy ještě existující nedůvěra francouzských vědeckých a průmyslových kruhů vůči Německu se staly bariérou dalšího rozvoje západoevropského integračního úsilí v rámci této platformy.⁸ I přes svou limitaci na oblast vědecké spolupráce je založení Evropské rady pro jaderný výzkum považováno za první krok západoevropského integračního procesu v oblasti podpory mírového využívání jaderné energie.

Na třetím místě je nutné uvést překážky materiálně-technologické. Další rozvoj jaderného průmyslu byl závislý na dlouhodobých dodávkách kvalitní uranové rudy, která však byla na základě trilaterální smlouvy z r. 1944 dodávána do Spojených států a do Velké Británie. Dodávky uranové rudy ze zemí sovětského bloku nepřicházely s ohledem na dobové geo-politické souvislosti v úvahu. Západoevropské státy tedy byly ve svém dalším integračním úsilí do značné míry závislé na zahraniční politice Spojených států, resp. Velké Británie. V roce 1946 přitom byla Kongresem přijata komplexní veřejnoprávní úprava v oblasti využívání jaderné energie (Atomic Energy Act 1946, nazývaný také McMahon Act) a ta zakotvovala státní monopol na jakékoliv využití (tj. vojenské i mírové) jaderné energie. V r. 1954 byl po osmi letech koncept státního monopolu v oblasti mírového využití opuštěn (Atomic Energy Act 1954). K tomuto kroku existovalo několik důvodů: Především utajování informací týkajících se jaderného programu nebylo dále považováno za nutné, protože jaderný program byl zahájen v řadě jiných států (Velká Británie,

Sovětský svaz) a Spojené státy iniciovaly na půdě mezinárodního společenství program „Atoms for peace“. Ve znění zákona bylo ovšem ponecháno ustanovení o výlučném právu státu vlastnit zvláštní jaderné materiály. Tento režim reflektoval význam těchto materiálů a jejich potenciální duální použití jak k civilním účelům (zejména k produkci elektrické energie), tak i za účelem výroby jaderné zbraně. Na režim vlastnického monopolu státu byl dále navázán režim kontroly použití těchto materiálů, které administrativa Spojených států uplatňovala nejenom vnitrostátně, ale i vůči svým zahraničním partnerům. Tyto skutečnosti měly posléze, jak bude nastíněno dále, stěžejní význam pro vývoj integračních procesů v západní Evropě.⁹

S ohledem na nesmírné finanční, technické, materiální a vědecké požadavky na vybudování silného sektoru jaderné energetiky upozornila Armandova zpráva na potřebu úzké mezivládní spolupráce států západní Evropy a na nutnost řešit jednotlivé otázky v rámci integrovaného přístupu. Nejvyšší exekutivní orgán Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci (OEEC), totiž Výkonný výbor, se proto s ohledem na závěry Armandovy zprávy rozhodl zřídit Komisi pro energetiku, v rámci které se měla problémem dalšího rozvoje jaderné energie věnovat zvláštní pracovní skupina (tzv. Nicolaidés Working Group).

2. Dva projekty západoevropské integrace v oblasti mírového využívání jaderné energie: Euratom a Evropská agentura pro atomovou energii

V období následujícím po publikování „Armandovy zprávy“, tj. zhruba v letech 1955–1957, byly v západní Evropě diskutovány dva projekty západoevropské integrace v oblasti mírového využití jádra. Jednalo se o projekt „Evropské agentury pro atomovou energii“ pod záštitou Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci (OEEC) a vedle toho o projekt „Evropského společenství pro atomovou energii“. Každý z projektů byl favorizován jinou ze smluvních stran třístranné smlouvy s Belgií z r. 1944: projekt OEEC byl podporován Velkou Británií,¹⁰ zatímco projekt Euratomu si postupem času získával stále větší podporu Spojených států.

První výsledky práce zvláštní pracovní skupiny (Nicolaidés Working Group) byly pod titulem „Possibilities of Action in the Field of Nuclear Energy“ publikovány v prosinci 1955. Obsahovaly doporučení vytvořit novou, zvláštní agenturu, která by měla za cíl koordinovat výzkumné aktivity členských států v této oblasti a připravovat společné projekty. Navrhovaný model nereflektoval tehdejší americkou právní úpravu, která přiznávala státu výlučné právo vlastnit zvláštní štěpné materiály, ale naopak počítala s režimem prodeje těchto komodit i jiným subjektům (zejména soukromým investorům v jaderné energetice). Zpráva pracovní skupiny byla uvítána zejména těmi kruhy, které preferovaly liberálnější přístup a které nepodporovaly zavedení amerického modelu.

I v rámci evropské „šestky“ ovšem existovaly rozdílné vize ve vztahu k budoucímu fungování nového integračního společenství, stejně jako specifické zájmy jednotlivých států. Francie, stejně jako Belgie a (Západní) Německo již disponovaly jistým technologickým know-how a zejména francouzský a německý postoj byl ve vztahu k budoucímu uspořádání evropské integrace v oblasti využívání jaderné energie do značné míry odlišný. Zatímco Francie podporovala vytvoření integrovaného, centralisticky orientovaného seskupení, které by bylo jak hospodářsky, tak i vojensky zcela nezávislé na Spojených státech amerických, Německo¹¹ se spíše přiklánělo k liberálnějšímu pojetí nového integrač-

ního seskupení, založeného na zásadách volného obchodu. Některé německé průmyslové kruhy viděly v plánech na vytvoření Euratomu „jasný pokus o ovládnutí rozvíjejícího se německého průmyslu“,¹² tj. jakousi paralelu vývoje po první světové válce. Důvody francouzského postoje byly zcela pragmatické a v zásadě reflektovaly ambice této země stát se klíčovou evropskou jadernou mocností (a to jak v rámci produkce energie, tak i vojensky). S ohledem na fakt, že státní vlastnický monopol Spojených států ke zvláštním štěpným materiálům měl za následek oprávnění americké administrativy kontrolovat použití těchto materiálů i v zahraničí, Francie konzistentně prosazovala, aby došlo k převodu vlastnického práva k těmto materiálům, čímž by byla jakákoliv hrozba amerických inspekci ve francouzských jaderných zařízeních vyloučena. Otázkou zůstávalo, který subjekt se stane novým vlastníkem uvedených materiálů. I zde byl postoj Francie nadán jasným pragmatismem. Bylo jasné, že pokud by francouzská zahraniční politika cíleně prosazovala, aby nabyvatelem byl francouzský stát, nemohla by účinně zabránit tomu, aby se nabyvatelem stalo i (Západní) Německo, což ovšem bylo jak pro Francii, tak i pro poválečné Spojené státy z důvodu obavy z případného rozvoje německého vojenského jaderného programu nepřijatelné. Francouzská podpora nového západoevropského integračního společenství, které by převzalo americký model vlastnického monopolu ke zvláštním štěpným materiálům, byla tedy výsledkem zcela racionálního kompromisu mezi strategickými zájmy Francie a existující geopolitickou situací. Výše nastíněné postoje byly předmětem rozsáhlé diskuse na mezivládní Messinské konferenci (1955). Zde se Francie vyjádřila v tom smyslu, že vytvoření nového západoevropského seskupení v oblasti využívání jaderné energie považuje za *quid pro quo* za svoji podporu projektu „společného trhu“, favorizovaného pěti dalšími západoevropskými státy.¹³ „*Tradiční interpretace historických událostí přisuzují Evropskému společenství pro atomovou energii spíše periferní roli ve vývoji evropské integrace a stavějí jednání vedoucí k přijetí Smlouvy o zřízení Euratomu do stínu jednání o vytvoření společného trhu. Opak je ovšem pravdou. Koncepte Evropského společenství pro atomovou energii nebyla pouhým druhořadým integračním projektem, ale stála v samotném centru úsilí o evropskou integraci.*“¹⁴

Nebylo to ovšem jenom hospodářské a geopolitické pojetí budoucího integračního společenství, co jednotlivé členské státy rozdělávalo. Tzv. Spaakův výbor byl v letech 1955–1956 konfrontován také s kontroverzemi ohledně podřízení vojenských jaderných programů plánovanému integračnímu seskupení. V r. 1955 jednání Spaakova výboru opustila Velká Británie a navrhla Německu uzavření separátního bilaterálního paktu o vzájemné spolupráci v jaderné energetice. Suezská krize v r. 1956 poprvé ukázala rizika vztahů se státy Blízkého východu a zranitelnost států západní Evropy, co se týče dodávek surovin z této oblasti. Jednání ohledně vytvoření nového integračního společenství však byla s ohledem na existenci dvou zcela rozdílných koncepcí na bodě mrazu.

Klíčovou úlohu na cestě k dosažení dohody mezi státy západní Evropy sehrála v období let 1956–1958 ingerence ze strany Spojených států amerických. Jak bylo zdůrazněno již výše, Spojené státy byly mocností, která – na rozdíl od západoevropských států – disponovala jak potřebným vědecko-technickým know-how, tak technologiemi, zvláštními štěpnými materiály a potřebnými financemi k rozvoji jaderného průmyslu. Bylo jasné, že bez podpory ze strany Spojených států bude další rozvoj jaderné energetiky ve státech západní Evropy obtížný, nebo dokonce nemožný. V únoru 1956 exekutiva Spojených států oznámila, že poskytne 20 tisíc kilogramů obohaceného uranu spřáteleným státům, aby je

využily pro mírové účely. Diplomacie Spojených států současně naznačila, že v rámci další spolupráce bude preferovat spíše vztahy s integrovaným seskupením než soubor bilaterálních dohod s každým ze západoevropských států. Tento postoj jasně reflektoval obavy z případného vojenského německého jaderného programu.¹⁵ Nové integrační seskupení mělo podle amerických návrhů současně přijmout pravidla pro nakládání se zvláštními štěpnými materiály, která se uplatňovala ve Spojených státech, tj. monopol, co se týče jejich vlastnictví, a efektivní kontrolu, co se týče jejich nákupu a dalšího prodeje. V květnu 1956 exekutiva Spojených států potvrdila nastíněné vize v oběžníku zaslaném vládám jednotlivých západoevropských států. Jak již bylo zmíněno výše, tyto koncepce byly striktně odmítnuty vládou Velké Británie, která preferovala liberálnější model nakládání s jadernými materiály a podporovala projekt „Evropské agentury pro atomovou energii“. Spojené státy posléze učinily další krok směrem k podpoře integrovaného seskupení států západní Evropy, které se měly stát jejich partnerem na poli mírového využívání jaderné energie. V červenci 1956 souhlasily se změnou trilaterální smlouvy z r. 1944, na základě čehož by byl umožněn export uranu vytěženého z Belgického Konga do západní Evropy. Od r. 1960 měla na základě uvedené změny celá produkce této strategické suroviny směřovat do nově vytvořeného západoevropského integračního společenství. Tento krok ze strany Spojených států amerických měl vzhledem k obecnému nedostatku zvláštních štěpných materiálů pro další vývoj západoevropského integračního procesu zcela klíčový význam.

Reflexí výše uvedených postojů bylo vytvoření dvou západoevropských integračních společenství v oblasti jaderné energetiky, k čemuž došlo v r. 1957. Šest západoevropských států (Francie, Itálie, [Západní] Německo, Belgie, Nizozemsko a Lucembursko) podepsalo mezinárodní Smlouvu o založení nového mezinárodního společenství, a to Evropského společenství pro atomovou energii (Communauté européenne de l' energie atomique, Euratom). Smluvní státy přiznaly v zakládací smlouvě novému integračnímu společenství rozsáhlé pravomoci, které byly v zásadě implementací amerického modelu do roviny mezinárodního práva. Evropské společenství pro atomovou energii mělo být výlučným vlastníkem zvláštních štěpných materiálů, mělo disponovat monopolem na uzavírání smluv o dodávkách těchto komodit se třetími státy a mělo disponovat vlastním systémem kontroly těchto materiálů.

Vedle toho byla založena i druhá mezinárodní organizace, která reflektovala přístup prosazovaný během mezinárodních diplomatických jednání v letech 1955–1957 Velkou Británií. Jednalo se o Evropskou agenturu pro atomovou energii (L'Agence européenne pour l'énergie nucléaire – AEEN), která byla zřízena jako zvláštní agentura Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci (OEEC). Tato organizace měla relativně širší členskou základnu (smluvními stranami byly Belgie, Dánsko, Francie, Island, Irsko, Itálie, Lucembursko, [Západní] Německo, Nizozemsko, Norsko, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Švédsko, Turecko a Velká Británie), její pravomoci se však omezovaly na koordinaci společného vývoje jaderných zařízení, experimentálních reaktorů a výuky na poli jaderných technologií a na vytvoření nového mezinárodního právního rámce v oblasti odpovědnosti za jaderné škody a v oblasti pojištění odpovědnosti a ochrany obyvatelstva před riziky spojenými s ionizujícím zářením. I rámci Evropské agentury pro atomovou energii byl vytvořen systém kontrol nakládání se zvláštními štěpnými materiály, který následně v letech 1959–1976 existoval paralelně se systémem Euratomu.¹⁶ V r. 1976 byl ovšem z důvodu nadbytečnosti zrušen.

Založení dvou „jaderných“ integračních seskupení v r. 1957 reflektovalo euforii, která byla v tomto období s mírovým využíváním jaderné energie spojována. Jaderná energie byla členskými státy obou nových mezinárodních společenství identifikována jako levný, bezpečný a spolehlivý zdroj elektrické energie. Nadšení veřejnosti i politiků z možností mírového využívání jaderné energie bylo v tomto období „jaderné euforie“ značné. Téměř vše se plánovalo na jaderný pohon a tímto směrem se orientoval i výzkum a vývoj jaderné techniky s jejím možným využitím na zemi, v atmosféře, ve vodě i v kosmickém prostoru. Vědci a média postupně informovali o projektech reaktorů pro pohon letadel, ponorek, automobilů, obřích vzducholodí, vznášedel, ledoborců, letadlových lodí, křižníků, námořních obchodních lodí, leteckých a raketových motorů a jaderněenergetických zařízení pro výzkum kosmu. Plánovala se výstavba jaderných elektráren pro výrobu elektřiny a dodávku tepelné energie pro odsolování mořské vody a výrobu vodíku, uvažovalo se o využití podzemních jaderných výbuchů k budování přístavů, podzemních zásobníků zemního plynu, ke změně toku řek, plánovala se výstavba tzv. nuplexů, tj. zemědělsko-průmyslových komplexů soustředěných kolem velké jaderné elektrárny apod. Mnohé z těchto projektů byly realizovány, jiné zůstaly jen v stadiu plánů. V kontextu této jaderné euforie je třeba chápat i pravomoci, které smluvní státy těmto integračním společenstvím delegovaly.

Skutečností je, že to bylo Evropské společenství pro atomovou energii, kdo si dokázal zabezpečit nejenom materiální podporu jedné se stran trilaterální smlouvy z r. 1944, ale i její podporu finanční. Vzájemná spolupráce Spojených států amerických a Euratomu byla stvrzena v Memorandu o spolupráci (Memorandum of Understanding), podepsaném 14. července 1958.¹⁷ Memorandum obsahovalo zejména následující závazky:¹⁸

- Spojené státy se zavázaly finančně podpořit vytvoření fondů za účelem společného programu výzkumu a vývoje a garantovaly stabilní cenu zvláštních štěpných materiálů, které měly dodat Evropskému společenství pro atomovou energii;
- Spojené státy se dále zavázaly dodat celkově 30 000 kg obohaceného uranu a 1 kg plutonia za účelem jejich použití pro mírové účely v rámci Euratomu, u plutonia si vyhradily zpětné předkupní právo za účelem jeho dalšího mírového využití;
- do r. 1963 měly být v členských státech Euratomu uvedeny do provozu reaktory o celkovém výkonu 1 000 Mwe; náklady neměly přesahovat 350 milionů USD, z čehož 215 milionů USD měly poskytnout členské státy Euratomu a 135 milionů USD měly poskytnout Spojené státy členským státům ve formě dlouhodobé půjčky;
- celkově se Spojené státy zavázaly investovat do společného jaderného programu 275 milionů USD – 135 milionů USD ve formě dlouhodobé půjčky, kterou měla poskytnout Export-importní banka, 50 milionů USD měla investovat US Atomic Energy Commission do společných programů výzkumu a vývoje a 90 milionů USD měla poskytnout vláda Spojených států jako podporu z důvodu garance ceny jaderných materiálů;
- Evropské společenství pro atomovou energii se dále zavázalo přijmout taková právní opatření, která by vyloučila jakoukoliv odpovědnost amerických producentů jaderných technologií za škody vzniklé v souvislosti s aplikací těchto technologií na území Evropského společenství.

Skutečností je, že vzhledem k výše uvedeným skutečnostem byl Euratom v následujícím období považován jak exekutivou Francie (svého původního promotora), tak i Sovětským svazem¹⁹ za projekt americké zahraniční politiky. Z uvedeného postoje plynula i jistá

averze části západoevropské politické reprezentace vůči tomuto integračnímu společenství, stejně jako pokusy Sovětského svazu o navázání přímých a separátních hospodářských vztahů s jednotlivými západoevropskými státy (zejména s Itálií a s Francií) a snaha o marginalizaci Euratomu.

3. „Jaderný supermonopol“ Euratomu jako reflexe preferencí Spojených států amerických

Jak bylo uvedeno výše, při zřízení Evropského společenství pro atomovou energii se hrála klíčovou roli ochota Spojených států uvolnit do západní Evropy dodávky uranu, kterým Spojené státy disponovaly na základě trilaterální smlouvy z r. 1944. Podmínkou Spojených států však bylo, aby nově vytvořené evropské integrační společenství převzalo americký model vlastnictví a kontroly zvláštních štěpných materiálů, zakotvený v americkém zákoně z r. 1954 (Atomic Energy Act 1954). Z této perspektivy je pochopitelné, že znění Smlouvy o založení Evropského společenství pro atomovou energii (SESAE) zakotvilo několik institutů, které byly reflexí výše uvedených požadavků Spojených států:

Evropskému společenství pro atomovou energii bylo přiznáno výlučné vlastnické právo k zvláštním štěpným materiálům (kapitola osmá SESAE), stejně jako americkému státu v právní úpravě z r. 1954. Kapitola osmá SESAE přitom vymezila předmět výlučného vlastnického práva pozitivně i negativně. Podle čl. 86 SESAE se výlučné vlastnické právo týká zvláštních štěpných materiálů a vztahuje na „*veškeré zvláštní štěpné materiály vyprodukované nebo dovezené některým členským státem, osobou nebo podnikem a podléhající zárukám podle kapitoly sedmé*“. Tato provázanost vymezení předmětu výlučného vlastnického práva Euratomu s rozsahem zárukového systému podle kapitoly sedmé má za následek, že vlastnické právo Euratomu se nevztahuje na „*materiály určené pro účely obrany, které jsou speciálně zpracovávány pro tyto účely nebo které jsou po tomto zpracování v souladu s operačním plánem umístěny nebo skladovány ve vojenském zařízení*“. (Čl. 84 SESAE.) Předmětem výlučného vlastnického práva Euratomu dále nejsou zvláštní štěpné materiály, které jsou předmětem závazků mezi „*osobou nebo podnikem a mezinárodní organizací nebo příslušníkem třetí země, pokud je úprava, konverze nebo změna formy materiálů prováděna uvnitř Společenství a vráceny původní organizaci nebo původnímu příslušníku nebo jakémukoli jinému příjemci jimi určenému, který se nachází rovněž vně Společenství*“. (Čl. 75 SESAE.) To bude případ zvláštních štěpných materiálů, pocházejících z třetích zemí (např. uranová ruda obohacená ve Spojených státech), které patří třetí straně (např. japonskému subjektu) a jsou transformovány na území Evropského společenství. Je možné připomenout, že koncepce SESAE od počátku počítala s tím, že výlučné vlastnické právo Euratomu ke zvláštním štěpným materiálům bude mít v zásadě omezený efekt. Čl. 87 SESAE totiž členským státům, osobám a podnikům garantuje „*ve vztahu ke zvláštním štěpným materiálům, které řádně přešly do jejich držení, co nejširší uživatelské právo a právo na spotřebu s výhradou povinností, jež pro ně vyplývají z této smlouvy, zejména pokud se týká záruk, opčního práva přiznaného Agentuře a ochrany zdraví*“. Předpokladem pro výkon uživatelského práva a práva na spotřebu je tedy to, aby zvláštní štěpné materiály přešly do držení oprávněných subjektů „řádně“, tj. zejména v souladu s ustanoveními kapitoly šesté a kapitoly sedmé. Závazky týkající se opčního práva a záruk jsou výslovně uvedeny jako podmínky pro výkon uživatelských práv.

S právní úpravou výlučného vlastnického práva je provázána úprava nabývacích práv, která jsou přiznána Agentuře pro zásobování a tvoří tzv. „společnou politiku zásobování“ (kapitola šestá SESAE). I vytvoření agentury jako samostatného subjektu, disponujícího oprávněními vůči jednotlivým subjektům uvnitř a vně Evropského společenství, představuje recepci tehdy existujícího amerického modelu.²⁰ Prvním z oprávnění Agentury je její opční právo (čl. 57 SESAE), jehož protipólem je povinnost každého producenta na území Euratomu nabídnout Agentuře rudy, výchozí materiály nebo zvláštní štěpné materiály, které produkuje na územích členských států, před jejich užitím, převodem nebo uskladněním. Pendantem opčního práva Agentury je mechanismus zásobování uživatelů v rámci Evropského společenství. Případní uživatelé měli Agentuře pravidelně sdělovat své požadavky na dodávky s upřesněním množství, fyzikálních a chemických vlastností, místa původu, použití, dodacích lhůt a cen, které by měly tvořit ustanovení a podmínky dodací smlouvy, jež chtějí uzavřít (čl. 60 SESAE). Zatímco opční právo Agentury mělo být uplatňováno vůči producentům uvnitř Euratomu, výlučné právo se vztahuje na uzavírání dohod nebo smlouvy, jejichž hlavním předmětem jsou dodávky rud, výchozích materiálů nebo zvláštních štěpných materiálů pocházejících ze zemí vně Evropského společenství (čl. 64 SESAE). Agentura pro zásobování byla v rámci Euratomu koncipována jako jediný subjekt, který má oprávnění vstupovat do uvedených závazků. Co se týče zásobování uživatelů, mají se aplikovat obdobně výše uvedené mechanismy zásobování, stanovené pro případ výkonu opčního práva. Smlouva o založení Euratomu stanovila jedinou výjimku ze smluvního monopolu Agentury. Jestliže by komise na žádost dotyčných uživatelů zjistila, že Agentura by nebyla schopna v přiměřené lhůtě splnit zcela nebo zčásti objednané dodávky nebo je schopna je splnit pouze za nekalou cenu, mají uživatelé právo uzavřít přímo smlouvy na dodávky pocházející ze zemí vně Evropského společenství, pokud tyto smlouvy v zásadě odpovídají potřebám vyjádřeným v jejich objednávce.

S výjimkou materiálů „určených pro účely obrany, které jsou speciálně zpracovávány pro tyto účely nebo které jsou po tomto zpracování v souladu s operačním plánem umístěny nebo skladovány ve vojenském zařízení“ (čl. 84 SESAE) se na veškeré rudy, výchozí materiály nebo zvláštní štěpné materiály, a to nezávisle na tom, jestli jsou předmětem výlučného práva Euratomu podle kapitoly osmé, anebo jsou ve vlastnictví členských států, osob podnikajících na území Evropského společenství nebo třetích osob, vztahují pravidla tzv. zárukového systému Euratomu (kapitola sedmá SESAE). Systém záruk je třeba striktně odlišovat od mechanismů, jejichž cílem je garance technické bezpečnosti jaderných zařízení a minimalizace rizika úniku radioaktivity nad stanovené limity do okolí, stejně jako od systému fyzické ochrany jaderných materiálů, jehož úkolem je ochrana těchto materiálů před krádeží, jiným neoprávněným užitím nebo před sabotáží. Zárukový systém má v obecné rovině tři hlavní funkce.²¹ První funkcí zárukového systému bylo vytvořit přehled o existujících materiálech a zabezpečit jejich evidenci. Druhou funkcí bylo vytvořit systém průběžného sledování těchto materiálů. Třetí funkcí bylo zabezpečit systém inspekci, který má za cíl verifikovat skutečné množství evidovaného materiálu a jeho použití. V historické retrospektivě je možné poukázat na skutečnost, že klíčový význam pro zavedení systému záruk do znění SESAE sehrála obava Spojených států z případného (západu)německého vojenského jaderného programu. Systém záruk, vytvořený ustanoveními čl. 77–85 SESAE, však nebyl jediným zárukovým systémem, který v zápa-

doevropském prostoru existoval. V r. 1957 byly vytvořeny dva další mezinárodní zárukové systémy: systém Evropské agentury pro atomovou energii (existoval v letech 1959–1976) a systém Mezinárodní agentury pro atomovou energii, který neměl být omezen na evropský region, ale měl se stát celosvětovým systémem.

Jak již bylo uvedeno, výše uvedené koncepce (zejména výlučné vlastnické právo a smluvní monopol ve vztahu ke třetím státům) preferovala při jednáních vedoucích k vytvoření Euratomu zejména Francie. Důvodem byly zejména její mocenské ambice v západoevropském prostoru. Pokud by totiž štěpné materiály zůstaly ve vlastnictví svého dodavatele, tj. Spojených států amerických, vztahoval by se na ně i po jejich dovozu do Francie dozorový režim podle amerického práva, což by mělo potenciálně za následek výkon dozoru americkými orgány ve francouzských zařízeních.²² Francie (ani Spojené státy americké) ovšem nechtěla připustit přechod práv ke zvláštním materiálům do vlastnictví Spolkové republiky Německo, a to zejména kvůli obavě z německého vojenského jaderného programu. Kompromisním řešením této situace byly koncepce zakotvené ve Smlouvě o založení Evropského společenství pro atomovou energii, které z tohoto nového mezinárodního společenství vytvořily – řečeno slovy dobové literatury – „jaderný supermonopol“.²³ Koncepce výlučného vlastnického práva a výlučných oprávnění Euratomu nabývat zvláštní štěpné materiály ve vztahu k třetím zemím nebyly předmětem vřelého přijetí ze strany ostatních států evropské „šestky“. Zbýlých pět signatářských států Smlouvy o založení Evropského společenství pro atomovou energii přijalo uvedené mechanismy jako jisté *quid pro quo* za francouzskou podporu Smlouvě o založení Evropského hospodářského společenství. Podpora těchto států byla ovšem dána také obecným přesvědčením o nedostatku rud, surovin a zvláštních štěpných materiálů, který se v souvislosti s masivním rozvojem jaderné energetiky měl neodvratně objevit.

Na tomto místě je možné uvést, že stejně jako ustanovení kapitoly šesté i ustanovení kapitoly osmé bylo smluvními stranami Smlouvy o založení Euratomu považováno za provizorní. V době přijetí znění této mezinárodní smlouvy nebyl další vývoj sektoru jaderné energetiky a trhů s jadernými materiály jasný, protože obojí stálo na svém počátku. To reflektuje čl. 90 SESAE, podle kterého „*vyžadují-li to nové okolnosti, mohou být podrobnosti vlastnického práva stanovené v této kapitole upraveny Radou na návrh Komise a po konzultaci s Evropským parlamentem jednomyslně; podnět k těmto úpravám může dát každý členský stát nebo Komise. Komise prošetří každou žádost členského státu.*“ Skutečností, ke kterým došlo během první dekády po založení Euratomu, měly ovšem za následek úplnou proměnu geopolitických souvislostí vedoucích k přijetí koncepce „jaderného supermonopolu“.

4. „Jaderný supermonopol“, který nebyl: Osudy Euratomu po ukončení platnosti třístranné smlouvy

V r. 1960 platnost třístranné americko-britsko-belgické smlouvy o konžském uranu z r. 1944 vypršela. V tom samém roce belgická koloniální administrativa svou středoafričskou državu opustila, aby ji zanechala svému osudu, plnému chaosu, násilí a kmenových válek. I v tomto postkoloniálním období ovšem měly Spojené státy v západní Evropě v jaderné oblasti značné ambice. V souvislosti se zřízením Evropského společenství pro atomovou energii bylo plánem Spojených států nepochybně vytvořit si

v euroatlantickém prostoru spolehlivého a dlouhodobého partnera. Euratom se měl stát nejenom příjemcem americké finanční a technologické pomoci, čerpané na základě bilaterální smlouvy z r. 1958, ale i promotorem amerických politických a ekonomických zájmů.²⁴ Tyto ambice však zůstaly nenaplněny. „Jaderný supermonopol“ Euratomu nejenom že nebyl nikdy realizován, Evropské společenství pro atomovou energii se v průběhu následujícího desetiletí také dostalo do stavu hluboké krize. Tento vývoj měl několik příčin.

Za prvé je nutné konstatovat, že předpoklad rychlého rozvoje jaderné energetiky v zemích Euratomu se nepotvrdil. Cíle nově založeného společenství byly shrnuty v memorandu, které dle zadání vlád šesti západoevropských států vypracovala trojice renomovaných odborníků: L. Armand, F. Etzel a F. Giordani. Memorandum bylo publikováno v květnu 1957. Předpokládalo nárůst spotřeby elektrické energie o 85 procent v období let 1955–1975. Jako řešení memorandum nastínilo ambiciózní plán výstavby jaderných zařízení v objemu 15 000 MWh instalované kapacity do r. 1967. Pro úplnost je možné uvést, že v době publikace memoranda byly v zemích západní Evropy v provozu jaderná zařízení o instalované kapacitě 250 MWh. Realizace cílů stanovených v memorandu „Cíle Euratomu“ by proto znamenala zprovoznění šedesáti nových jaderných zařízení během nadcházejících deseti let. Obsah memoranda byl svými současníky považován za ambiciózní. Události následujících let však snahu západoevropských států o vybudování silného jaderného průmyslu do značné míry oslabily. Mezi tyto události patří zejména obnovení dodávek ropy ze zemí Blízkého východu a zahájení sovětských dodávek levné ropy a zemního plynu do Itálie (s jasným geopolitickým cílem oslabit Euratom, který Sovětský svaz považoval za nepřátelskou entitu a nástroj americké zahraniční politiky). Ve světle těchto události se ukázal objem závazků Spojených států, plynoucích z memoranda z r. 1958, do značné míry jako naddimenzovaný a kompetitivnost jaderné energetiky byla v krátkodobém horizontu dána v sázku. Paralelně s tím se ukázalo, že ekonomické zájmy jednotlivých členských států jsou v tomto sektoru příliš silné a převažují nad zájmem jednotlivých států spolupracovat v rámci nově vytvořeného společenství. Zejména období let 1962–1967 je někdy v literatuře označováno i jako éra „destruktivního dialogu“²⁵ a „války reaktorů“²⁶ (reminiscence na ambice amerického a francouzského technologického programu) a historicky se překrývá s francouzským bojkotem zasedání evropských institucí (1965–1966, tzv. Empty Chair Crisis). Ke konci 60. let již francouzsko-německá rivalita ve vývoji jaderných technologií dosáhla takových rozměrů, že znemožnila Euratomu jakoukoliv „koordinaci evropské jaderné politiky“. Pokud se tedy ohlédneme zpátky ke znění memoranda „Cíle Euratomu“ z r. 1957, je možné konstatovat, že jeho vize nebyly naplněny. V r. 1968 byly z Euratomu v provozu jaderná zařízení o celkovém instalovaném výkonu 1 500 MWh, co představovalo jednu desetinu původně plánované kapacity. To mělo za následek některá negativní hodnocení Euratomu v průběhu šedesátých let. *„Pokud bereme do úvahy výlučně ekonomické a technické fakty, nedá se najít mnoho důvodů pro existenci takového mezinárodního společenství, jakým Euratom je [...]. Jediné odůvodnění existence Euratomu je na základě politických argumentů, jeho údajné role při unifikaci Evropy.“*²⁷

Stejně jako se nenaplnily předpoklady ohledně rychlého rozvoje jaderné energetiky, nenaplnily se ani obavy z nedostatku zvláštních štěpných materiálů. Objevení nových nalezišť této rudy, otevření celosvětového trhu s jadernými materiály pod záštitou Mezi-

národní agentury pro atomovou energii a zrušení amerického státního monopolu na vlastnictví zvláštních jaderných materiálů (Private Ownership of Special Nuclear Materials Act of 1964) měly za následek dostatek této suroviny na západoevropských trzích a učinily realizaci mechanismů „společné politiky zásobování“ nadbytečnými. Jednotlivé členské státy začaly již koncem 50. let ignorovat závazky plynoucí z výlučného práva Euratomu uzavírat smlouvy na dodávky rud, surovin a zvláštních štěpných materiálů s třetími státy. To byl zejména případ Francie a její ostentativní spolupráce se Sovětským svazem v oblasti dodávek sovětského uranu, která korespondovala s odstupem De Gaullovy exekutivy (1958–1959) od procesů evropské integrace. Konflikt mezi Euratomem a Francií vygradoval za éry předsednictví É. Hirsche (1959–1962). Jednalo se zejména o snahu komise vynutit dodržování závazku plynoucího z čl. 106 SESAE ve vztahu k uzavírání mezinárodních smluv s třetími státy (ve vztahu k bilaterálním vztahům Francie a Spojených států v oblasti obohacování uranu). Euratom se dále neúspěšně pokusil vynutit si kontrolu francouzského jaderného zařízení v Marcoule v souladu s čl. 81 SESAE, čemuž se Francie ubránila s odkazem na vojenský charakter uvedeného zařízení.²⁸ Agentura pro zásobování se za této situace uchýlila k aplikaci výjimky ze svého opčního a výlučného práva a uzavírání smluv o dodávkách zvláštních štěpných materiálů přenechala jednotlivým členským státům. Deset let potom, co Smlouva o založení Evropského společenství pro atomovou energii vstoupila v platnost (1968), byl sestaven provizorní jednoletý finanční plán, přičemž tato praxe se uplatňovala i v dalším desetiletí. Příliv levné ropy, nadbytek uranové rudy a soupeření francouzského a německého jaderného průmyslu postavily Euratom do role pouhého komparzu vývoje v západní Evropě.²⁹

Paradoxem zůstává, že členské státy Euratomu na jedné straně tacitně, nebo dokonce demonstrativně obcházely pravomoci tohoto integračního společenství, na straně druhé nikdy nepřikročily ke změně znění zakládací smlouvy, ke změně, která by vedla ke zrušení neaplikovaných ustanovení o výlučném vlastnickém právu a o smluvním monopolu (tzv. zárukový systém Euratomu byl od začátku 70. let uplatňován společně se zárukovým systémem Mezinárodní agentury pro atomovou energii, tj. bylo upuštěno od uplatňování samostatného regionálního kontrolního systému). Ustanovení kapitoly deváté (výlučné vlastnické právo Euratomu) a kapitoly šesté (společná politika zásobování), která byla původně považována za „*páteří kost nově vytvořeného společenství*“,³⁰ byla již od konce 60. let v odborné veřejnosti považována za právní „*curiosum*“.³¹

Jaké jsou důvody toho, že primární právo Evropského společenství pro atomovou energii zůstává i po půlstoletí své existence v téměř totožném stavu, v jakém bylo přijato? Vysvětlení je několik:

- jeho členské státy přistupují k řešení problémů týkajících se průmyslového využití atomové energie již tradičně s velkou mírou opatrnosti.³² Protože se jedná o oblast, na kterou je veřejné mínění ve většině členských států nesmírně citlivé, vyhovuje exekutivám v zásadě více *status quo* než reforma stávající úpravy³³;
- neoddiskovatelnou předností stávajícího textu smlouvy je jeho vysoká míra adaptibility. Ve znění SESAE je totiž možné identifikovat jak ustanovení explicitně- promočního charakteru (tj. směřující k podpoře rozvoje průmyslového využití jaderné energie), tak i ustanovení směřující k ochraně zdraví obyvatelstva před nebezpečnými důsledky záření. Zahraniční literatura přitom poukazuje na proces, v jehož průběhu se (původně v zásadě marginální) ustanovení ohledně ochrany obyvatelstva před nebezpečnými radi-

ačního zařízení stala klíčovými normami primárního práva Euratomu.³⁴ V této souvislosti bylo budoucím úkolem Euratomu identifikovat se zejména v oblasti ochrany zdraví a bezpečnosti, ovšem s tím, že jiná jeho ustanovení (např. politika zásobování) zůstávají i pro budoucnost ve stavu jakési *dormance* (spánku) a mohou být v případě politického konsenzu aktivována;³⁵

- stávající znění SESAE přenechává členským státům tohoto integračního seskupení velkou míru autonomie v oblasti stanovování cílů národní energetické politiky. SESAE neobsahuje ovšem vůči členským státům nijaké závazky, co se týče jejich energetické politiky. Členství států v Evropském společenství pro atomovou energii nemá *per se* za následek povinnost průmyslového využívání jaderné energie.

Je tedy možné konstatovat, že reformování Evropského společenství pro atomovou energii je nesmírně těžkým a delikátním úkolem. Zřejmě v žádném jiném sektoru národního hospodářství se neprolínají tak partikulární a do značné míry protichůdné zájmy, jako je tomu v sektoru jaderné energetiky. Vytváření pravidel pro využívání jaderné energie se na mezinárodní scéně setkává s divergentními zájmy „jaderných“ států, které považují „jaderný komplex“ za strategickou součást svého hospodářství, a států „nejaderných“, které v něm vidí spíše zdroj potenciálního rizika pro své obyvatelstvo. Stejně tak divergentní jsou i zájmy těch států, které jsou exportéry jaderných technologií, a těch států, které jsou odkázány na zahraniční produkci. Stejně divergentní zájmy ve vztahu k právní úpravě jaderné energetiky ovšem existují i na vnitrostátní úrovni: Zde vzájemně kolidují zájmy průmyslových subjektů, producentů jaderných technologií a jiných dodavatelů služeb v tomto sektoru (např. zpracovatelé jaderných odpadů), obranných složek, tajných služeb, odborových svazů a municipalit na území, na kterých jsou provozována jaderná zařízení (abychom uvedli jenom některé). Reflexí těchto divergentních zájmů je pak primární a následně do značné míry i sekundární právo Evropského společenství pro atomovou energii. Výsledkem uvedených souvislostí je pak skutečnost, že Smlouva o založení Euratomu dodnes existuje ve znění, ve kterém byla šesti západoevropskými státy v r. 1957 přijata, a dodnes reflektuje instituty americké právní úpravy, jež byla ve Spojených státech opuštěna v r. 1964.

Závěrem je možné konstatovat, že zahraniční politika Spojených států sehrála při vytváření západoevropských integračních společenství v oblasti mírového využívání jaderné energie klíčovou roli. Evropské společenství pro atomovou energii, vytvořené šesti státy západní Evropy v r. 1957, se podle původních plánů Spojených států mělo stát jejich klíčovým partnerem v euroatlantickém regionu. Spojené státy byly připraveny uvolnit pro nově západoevropské integrační společenství nejenom dodávky zvláštních štěpných materiálů, kterými disponovaly na základě třístranné americko-britsko-belgické smlouvy z r. 1944, ale také značné množství finančních prostředků ve formě půjčky pro nově budovaný jaderný sektor. Vytvoření nového mezinárodního společenství, které mělo disponovat výlučným vlastnickým právem ke zvláštním štěpným materiálům a výlučným právem uzavírat smlouvy se třetími zeměmi, bylo favorizováno také Francií, která aspirovala na roli regionální jaderné mocnosti. Naopak, zbývajících pět západoevropských států (Itálie, [Západní] Německo, Belgie, Nizozemsko a Lucembursko) přijalo koncepci Euratomu spíše jako *quid pro quo* za francouzskou podporu Smlouvě o založení Evropského hospodářského společenství a projektu společného trhu. I přes původní očekávání některých politických kruhů se však projekt „společného trhu“ ukázal jako životaschopnější. Geopolitické souvislosti

(zejména objevení nových nalezišť kvalitního uranu, ochota Sovětského svazu dodávat ropu a zemní plyn státům západní Evropy a neochota členských států respektovat koncepci výlučného práva nového integračního společenství) měly za následek marginalizaci Evropského společenství pro atomovou energii a minimalizaci jeho vlivu na klíčové rozhodovací procesy v západní Evropě. Obrat nastal teprve v r. 1986, kdy byly státy západní Evropy nuceny reagovat na následky havárie v sovětském jaderném zařízení v Černobyli. Tyto procesy však již přesahují předmět této statě.

Poznámky

- ¹ Příspěvek je výsledkem řešení grantového projektu GAČR P408/12/P617 „Jaderná renesance a nové atomové právo v České republice“.
- ² Helmreich, J.: *United States Relations with Belgium and the Congo 1940–1960*, Delaware: University of Delaware Press, 1998, s. 16–18.
- ³ Vanderlinden, J.: *À propos de l'uranium congolais*, Brussels: Académie royale des sciences d' outre-mer, 1991, s. 23–26.
- ⁴ Vignes, D.: *Communauté européenne du charbon et de l'acier: Un exemple d' administration économique internationale*, Liège: Georges Thone, 1956, s. 54–56.
- ⁵ Dumoulin, M., Guillen P., Vaïsse, M.: *L'Énergie Nucléaire en Europe: Des Origines à Euratom*, Bern: Peter Lang, 1994, s. 86.
- ⁶ Fajman, A., Izák, V.: *Evropské atomové společenství*, Praha: Ekonomický ústav Československé akademie věd, 1968, s. 14.
- ⁷ Krige, J., Pestre, D.: The how and why of the birth of CERN. In Hermann, A. et al. (eds.): *History of CERN: Launching the European Organization for Nuclear Research*, Amsterdam: North-Holland, 1987, s. 524.
- ⁸ Krige, J., Pestre, D.: The how and why of the birth of CERN. In Hermann, A. et al. (eds.): *History of CERN: Launching the European Organization for Nuclear Research*, Amsterdam: North-Holland, 1987, s. 526–528.
- ⁹ Helmreich, J.: The United States and the formation of Euratom, *Diplomatic History*, roč. 15, 1991, s. 387–410.
- ¹⁰ Elli, M.: A Politically-tinted rationality: Britain vs. Euratom, 1955–1963, *Journal of Integration History*, roč. 12, 2006, s. 105–124.
- ¹¹ Weilemann, P.: Die Deutsche Haltung während der Euratom – Verhandlungen. In Serra, E. (ed.): *Relance Européenne et les traités de Rome*, Brussels: Bruylant, 1989, s. 531–545.
- ¹² O'Driscoll, M.: The origins and early history of Euratom, 1955–1968. In *The European Parliament and the Euratom Treaty: past, present and future*. Luxemburg: Directorate General of Research, 2002, s. 12.
- ¹³ Guillen, P.: La France et la négociation des traités de Rome: l'Euratom. In Serra, E. (ed.): *Relance Européenne et les traités de Rome*, Brussels: Bruylant, 1989, s. 514–524.
- ¹⁴ Deubner, C.: The Expansion of West German Capital and the Founding of Euratom, *International Organization*, roč. 33, 1979, s. 206.
- ¹⁵ Krige, J.: The Peaceful Atom as Political Weapon: Euratom and American Foreign Policy in the Late 1950s, *Historical Studies in the Natural Sciences*, roč. 38, 2008, s. 5–44.
- ¹⁶ Gorove, S.: The Inspection and Control System of the European Nuclear Energy Agency, *Virginia Journal of International Law*, roč. 7, 1966/1967, s. 68–99.
- ¹⁷ Memorandum of Understanding Regarding the Joint Nuclear Power Programme Proposed Between the European Atomic Energy Community (Euratom) and the United States of America, in: *The Department of State Bulletin*. 14 July 1958, No. 994, Vol. XXXIX, s. 75–80.
- ¹⁸ Fischer, G.: L'Accord de coopération entre les Etats-Unis et l'Euratom, *Annuaire français de droit international*, 1958, s. 540–555.
- ¹⁹ Torhudd, K.: Soviet attitudes towards non-military regional cooperation, *Commentationes humanorum litterarum*, 1963, s. 56–58.
- ²⁰ Mengozzi, P.: *L'agenzia di Approvvigionamento dell'Euratom*, Milan: Dott. A. Guiffré, 1964, s. 12– 16.
- ²¹ McKnight, A.: *Nuclear non-proliferation: IAEA and Euratom*, Carnegie Endowment for International Peace, 1970, s. 12–16.
- ²² Guillen, P.: La France et la négociation du traité d'Euratom, *Relations internationales*, roč. 44, 1985, s. 391–412.
- ²³ Izák, V.: Euratom: supermonopol jaderné energie, *Mezinárodní politika*, roč. 8, 1964, s. 422–424.
- ²⁴ Helmreich, J.: The United States and the formation of Euratom, *Diplomatic History*, roč. 15, 1991, s. 398–402.
- ²⁵ O'Driscoll, M.: The origins and early history of Euratom, 1955–1968, in: *The European Parliament and the Euratom Treaty: past, present and future*. Luxemburg: Directorate General of Research, 2002, s. 35.
- ²⁶ Nau, H.: *National Politics and International Technology*, Baltimore: John Hopkins University Press, 1974, s. 114.

- ²⁷ Kramish, A.: *The Peaceful Atom in Foreign Policy*, New York: *Harper & Row/Council on Foreign Relations*, 1963, s. 233–234.
- ²⁸ Gorove, S.: *Lessons from the Control of the Peacefull Uses of Atomic Energy in Euratom*, *American Society of International Law Proceedings*, roč. 58, 1964, s. 136–140.
- ²⁹ Deubner, C.: *The Final Crisis of Euratom*, *Current Research on Peace and Violence*, roč. 2, 1979, s. 53–65.
- ³⁰ Neri, S., Sperl, H.: *Traité instituant la Communauté Européenne de l'énergie atomique (Euratom)*, travaux préparatoires, déclarations interprétatives des six gouvernements, documents parlementaires, Luxembourg: *Cour de Justice*, 1962, s. 20–22.
- ³¹ Bouquet, A.: *The Mysteries of the Euratom Community's Ownership Right*, in: Lamm V. (ed.): *Nuclear Inter Jura*, Budapest: *Archaeolingua*, 2002, s. 388.
- ³² Prieto Serano, N.: *Wakening the serpent: reflections on the possible modification of the Euratom Treaty*, *International Journal of Nuclear Law*, roč. 1, 2006, č. 1, s. 11–18.
- ³³ V průběhu 90. let byl učiněn pokus o změnu primárního práva Euratomu z iniciativy Irska (s podporou Lucemburska, Rakouska a Švédska). Tato iniciativa byla však v průběhu r. 1997 v zásadě paralyzována. Srov.: CONF/3877/96 ze dne 22 července 1996 „Discussion paper on the EURATOM Treaty in the Context of EU enlargement“. Dalším pokusem byla iniciativa Belgie a Itálie ohledně inkorporace zvláštního ustanovení o udržitelném rozvoji ve Smlouvě o ES, to však také skončilo nezdarem. Blíže k těmto iniciativám srov. Prieto Serano, N.: *Wakening the serpent: reflections on the possible modification of the Euratom Treaty*, *International Journal of Nuclear Law*, roč. 1, 2006, č. 1, s. 15.
- ³⁴ Schroeder, W.: *Die Euratom – auf dem Weg zu einer Umweltgemeinschaft*, *Deutsches Verwaltungsblatt*, 1995, č. 7, s. 322–328.
- ³⁵ Grunwald, J.: *Euratom – Vertrag: Nie war er so wertvoll wie heute*. *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht*, roč. 11, 2000, s. 481–486.

The United States, the trilateral agreement on Congolese uranium and beginnings of the European integration

Jakub Handrlica

Summary

This contribution deals with the question, how the foreign policy of the United States influenced the beginnings of the European integration, in particular in the area of peaceful uses of nuclear energy, which had been identified as the “energy of the future” in the late 1950s. However, the states of Western Europe lacked nuclear materials, technologies and necessary financial resources in order to establish their own nuclear industries. Further, the supply of the uranium ore had been subject to a trilateral agreement, signed in 1944 between the United States, Great Britain and the Belgian government in exile. Consequently, the United States and Great Britain were the two prospective partners, able to cooperate on the integration process in the area of the peaceful uses of nuclear energy. While the Great Britain supported a decentralised model of uranium supply under the aegis of the (then existing) Organisation for European Economic Cooperation (OEEC), the United States was in support of much more centralised concept, represented by the project of the “European Atomic Energy Community (Euratom)”. In fact, the United States declared its preparedness to supply the Congolese uranium to the new established Community only in the case, that this Community will accept models of the ownership, supply and control as anchored in the Atomic Energy Act of 1954. This model gained also a very strong support of France, which desired to become a regional nuclear superpower. On the one hand, France was in need of the uranium ore in order to develop its own (both civil and military) nuclear programme. However, it had been not in the interest of French politics to allow the US inspections in the country’s military installations, a fact, which will inevitably follow if the uranium will remain subject of the US ownership. On the other hand, both France and the United States strongly opposed any transfer of uranium ore into the hands of (Western) Germany, as they both feared a clandestine military nuclear programme. Therefore, establishing of an “nuclear super monopoly” under the legal framework of the newly created European Atomic Energy Community has been identified as the most viable option.